

Balázs Sándor

Köznapi filozófia

Gondolatok — példázatokkal

III.

VÁLTOZATOK EGY-EGY TÉMÁRA

RÖGESZMÉK, TÉVHITEK

1. A rögeszmét nehéz kiirtani, mert az ilyen idea gyökereit nem lehet kihúzni a rögből; ugyanis nincsenek gyökerei.

A bérceket nehéz lett volna megmászni. Ezért a hágókon keresztül jöttek, vagy inkább szivárogtak be tömegesen. Előbb félénken és csodálkozva néztek körül, mint az éhezéshez szokott, horpadt hasú eb, amely a vágóhídon egyszerre csak csontok halmazára lelt. Észrevették, hogy itt másként élnek az emberek. Másfajta világ, másféle hagyományok, szokások, erkölcsök. Mintha idegenek lennének. Már csak azért is, mert sok itt élőknek még a beszédét sem értették. A kultúráját a legkevésbé. A városokban a hagymakupolák helyett égbe nyúló toronyú katedrálisokat találtak Ezeket — legalábbis ezt vették ki a kutyaugatáshoz hasonlóan hadováló ittlakók galagolyásából — valamilyen Gót nevezetű (talán gótikus) kőműves építhette. Igencsak régen. Ilyen csúcsíves formákat odaát, a Nagy Hegyeken túl soha nem láttak. Meg aztán feltűnt nekik, hogy itt sokan fordítva vetnek keresztet. Az idejöttek múltja ott maradt a magas domborzatok mögött. Ők itt jó ideig gyökérteleneknek érezték magukat. Semmi gond, írástudóikat elküldték külhonba gyökértani kutatások végett. A jeles nemzetcsaládfa-vizsgálók odakint igen rosszul érezték magukat. Lám csak, mondogatták, itt van Pierre, Hans vagy Giovanni, nekik mind akár erdőnyi családfájuk van. Fennhézva mutogathatnak őseik őseinek őseire. Ők valakik ebben a cúgos térségben, de mi, ugyan bizony kikkel büszkélkedhetünk az igen távoli elődök között. Legfeljebb a hegymászásban, vagy inkább hágókeresésben jeleskedő nagyapánkra, aki itt, e heglánc-karéjon belül talált juhait legeltetéséhez eszményi térséget. De ez csak a juhász nagyapa, még nem ősi gyökér ebben a talajban.

S akkor az észpallérozásra kiküldött fiatalok az egyik nagyvárosban megláttak egy fenenagy oszlopot. Azon domborművek ábrázoltak embereket, amint hurcolkodva, lovas szekereken, cele-culájukat mentették. Megkérdezték ezúttal Giovannit, aki velük együtt bújta a könyvért, mit ábrázol ez a menetelés. „Ez nem menetelés vagy felvonulás — jött a válasz —, hanem kivonulás. Tudjátok, a mi őseink (a gyökérvizsgálatra kiküldöttek, ott külhoni idevalósiak erre összeráncolták a homlokukat: „Ezek megint csak őseiket hozsannázzák!”), mondom a távoli felmenőink annak idején elfoglaltak egy gazdag területet. Majd miután honvágyuk támadt és hazajöttek, az ott lakók is elvándoroltak, kivonultak onnan. Mit is tehettek volna nélkülünk, akik civilizációt ajándékoztunk nekik. Hiszen egymagukban ezt a kultúrát képtelenek lettek volna működtetni. Ez a kóberes menet ezt az eltávozásukat ábrázolja.”

Akkor a gyökérkereső innen jött odaküldöttek fejében zseniális gondolat fészkelődött be, jó mélyen. Miért ne fordíthatnók meg a bazoreliefen ábrázolt menetelés irányát. Miért ne mondhatnók, hogy ez nem ki-, hanem *felvonulás*. Na nem, ne gondoljunk valamilyen tribün előtti, jóval későbbi felvonulásra. Inkább a *hegyekbe felvonulásra*. Vagyis az itt maradásra. S ezzel már nekünk is lesznek évezredes dicső őseink. Ők, akik mindig itt éltek, ez az őshazájuk, még ha az orkánok elől néha kénytelenek voltak is menedéket keresni szélmentesebb zugokban. Mármint a hegyek között, az erdőkben. Ezért nem élnek tömegesen a völgyekben. Ahova az ittlakók építettek maguknak városokat.

Az eredetkutató gyökér-tanácsok hazajöttek, s mint a hittérítők, terjeszteni kezdték tanaikat. Sokaknak tetszett, hogy mi sem vagyunk itt élt ősapák nélküli talajtalankok. Olyannyira, hogy kezdték hinni, miszerint itt ringott a bölcsőjük a világ kezdetétől. Sőt még ez előtt, s mindenki más csak betolakodó.

Ma már igen nehéz volna az ősi rög eszméjét kiírtani. Hiszen a gyökérzetét nem lehet eltávolítani. Ilyen mélyre nyúló gyökerek ugyanis itt nincsenek. A teóriakészítők ásták el ezeket a fikciókat ebbe a talajba.

2. Arról, ami mélyen belegyökerezett a köztudatba, hiába mutatják ki, hogy tévhit; az emberek továbbra is hinni fognak benne.

Az irodalomtörténész, a történész, a tudománytörténész és az etológus érdekes eszmecegerét folytatott. A magyar irodalom múltjával foglalkozó szakember indított, s váratlan bejelentést tett.

— Hosszú ideje foglalkozom Petőfi életével. Pályájának szinte minden mozzanatát alaposan tanulmányoztam. Meghökkenítő tényeket tártam fel és közöltem a szaklapokban. Kiderítettem, hogy koszorús költőnk 1848. március 15-én nem szavaltta el a „Talpra magyar”-t Pesten a Nemzeti Múzeum lépcsőjén. Ez csak a köztudatban él így.

Nem adta ennél alább a történész sem.

— Én behatóan kutattam Dózsa György életpályáját. Nem kevésbé mellbevágó eredményre jutottam. Mindenki úgy tudja, hogy a nagy parasztvezért tüzes trónra ültették, fejére izzó vaskoronát helyeztek, s így végezte életét. Kimutattam, hogy ebből semmi sem igaz. Mindez csak az utókor képzeletében született.

A tudománytörténész is szolgáltatott új ismereteket ebben a témakörben

— Én Galilei emlékezetes peréről tártam fel nem kevésbé elképesztő adatokat. Köztudott, hogy az inkvizíció az olasz fizikus-csillagászt arra kényszerítette, hogy vonja vissza tanait, mely szerint a Föld kering a Nap körül. A közhiedelemben úgy él, hogy a tudós, miközben távozott a tárgyalóteremből, kimondta a híres mondatot, amely azóta körbejárta a földet, akárcsak bolygónk a Napot: „Mégis mozog a Föld”. Nos, én bebizonyítottam, hogy ez a mondat nem hangzott el.

Az etológus tette fel a pontot az i-re.

— Állíthattok, bizonyíthatok ti, kedves kollégák, bármit, azért bennem és mindenkiben továbbra is úgy jelenik meg Petőfi, mint a „Nemzeti dal”-t szavaló forradalmár a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, Dózsa György fejéről egyetlen tudományos értekezés sem lesz képes eltávolítani a tüzes koronát, Galilei szájából pedig senki sem veheti ki az „*addir si muove*”-t. Ezt én tudom a legjobban, én, aki az állatok viselkedését tanulmányozom, aki megdönthetetlen érvekkel igazoltam, hogy a strucc nem dugja a fejét a homokba. Ám ennek ismeretében mégsem távolították el a szótárakból azt a szót, hogy *struccpolitika*.

IGAZSÁG, HAZUGSÁG, FÉLIGAZSÁG

1. Aki tudja, mi az igazság, azt nagyra becsülik; aki nem tudja, azt elmarasztalják; kivéve, ha az előbbi hazudik, az utóbbi pedig még csak lázasan keresi az igazságot.

István és Jóska jóbarátok voltak. Együtt iratkoztak be a jogi karra, közösen hallgatták az előadásokat. Az egyik vizsgájukat is ugyanarra a napra írták ki. Előbb István ment be, s húzott egy tételt. Pechje volt, nem feküdt neki a kérdés. Az öröklési jogból faggatta a professzor, jelesül a végrendeletek tartalmáról, értelmezéséről, érvényességéről. Konkrét példát adott: egy vitás örökösödési ügyben kinek adna igazat? Pista nem tudta. A tankönyvből ezt a fejezetet nem memorizálta. A vizsgáztató tanár jól letolta, s elégtelent adott neki.

Következett Jóska, s mivel az előző felelő nem oldotta meg a feladatot, őt is ugyanarról kérdezték. Kitűnően felelt. Felsorolt minden paragrafust, amelybe belekapaszkodva igazolni vagy megkérdőjelezni lehet a végrendeletek érvényességét. A professzor meg volt elégedve: „Látom, egy ilyen bonyolult peres ügyben el tudja dönteni, mi az igazság” — hangzott a dicséret.

Telt, múlt az idő. István végül mégis csak letette a vizsgát. Mindketten ügyvédek lettek. Pista egyszer találkozott Áronnal, mindkettőjük közös ismerősével, aki megrohmozta:

— Te már ismert ügyvéd vagy. Adj nekem tanácsot, kinek van igaza az én ügyemben.

S előadott egy öröklési esetet, amelybe ő maga keveredett bele. Hasonlót ahhoz, mint amilyent egykor a prof kérdezett Istvántól.

— Ne haragudj, de ebben a végrendelet-ügyben még mindig képtelen vagyok eldönteni, melyik oldalon van az igazság — szabadkozott István. — Régi hézag ez az ismereteim hálóján. De most minden erőmmel azon leszek, hogy a törvénykönyvek halmazából kikeressem, kinek van az igaza ebben az esetben. Keresz fel két hét múlva, addig kiderítem.

Barátja elismerően szólt haverja őszinteségéről — a nemtudás bevallásához ugyanis nagy adag őszinteség kell —, biztatta: kutasson csak tovább.

Áron azonban ennyivel nem elégedett meg. Ugyanazt megérdeklődte Jóskától is, bár nem voltak valami jó viszonyban, barátok semmiképpen nem. Az egykor e témából szigorlatozó jogáshallgató — tisztában volt ugyan a megoldással, hiszen ugyanilyen ügyben kitűnően felelt a vizsgán — rágódott magában: segítsek ezen a fickón? Nem jogi meggondolásból, inkább személyes okból tépelődött. Áron ugyanis ugyanannak a lánynak udvarolt, mint ő. S nálánál nagyobb eséllyel. Riválisak voltak. Végül az igazság ismerete felett győzedelmeskedett a személyes érdek: csak nem fogom kihúzni a bajból a vetélytársamat. Hazudott neki.

— Sajnos, nem tudom, vajon neked vagy a másik félnek van-e igaza.

Áron elhitte neki, így nem vonhatta le a konklúziót, miszerint az igazság birtokba vételének elhallgatása nagy véték azzal az erénnyel szemben, ha valaki beismeri: hiányos ismeretanyaggal rendelkezik az igazság eldöntésére. S mivel nem ismerhette a tényállást az igazság birtoklásának letagadásáról, nem juthatott el e helyzet ismeretelméleti és etikai végkövetkeztetéséhez: *irigyelem a hazugot, mert ő tudja, mi az igazság, de megvetem, ha ezt a tudását letagadja, sőt ennek az ellenkezőjét állítja.*

2. A hazugnak nagy előnye, hogy ő ismeri, mi az igazság.

A törvényszéki tárgyaláson a bíró nyomatékosan elmarasztalta a tanút. Azt állította róla, hogy a hamistanúság miatt akár vád alá helyezhetné, hiszen nem mondott igazat.

Az ügyvéd védelmébe vette a tanúját:

— Tisztelt Bíróság! Az általam megidézett tanú csak azt mondta el, ami szerinte történt. Lehet, hogy ez nem felel meg a valóságnak, de mégis az igazságot állította: az ugyanis igaz, hogy *ő így vélekedik*. Tehát nem tett hamistanúságot. Hiszen minden álnokság és félrevezetési szándék nélkül kimondta, ami emlékezete szerint lejátszódott. A valóságnak nem megfelelő tanúskodásnak két esete van: valaki nem mondja ki az igazságot, tehát hazudik, vagy kijelent valamit, ami szerinte fedi a tényállást, csak hogy

téved, tehát saját hibáján kívül nem a valós tényállapotot mutatja be. Ez utóbbi nem büntetendő eset. A hazugság egészen más. Ilyenkor a hamisan tanúskodó ismeri a történeteket, ennek ellenére mond mást, mint amit tud. Ez a tulajdonképpeni hamistanúzás. Legyen tehát világos: *aki nem mond igazat, az nem biztos, hogy hazudik.*

A tárgyalást vezető bíró közbeszólt:

— Ügyvéd úr, ön veszélyes ösvényekre tévedt. Különös igazságelméletet terjeszt. Ellentmond annak, ami ősidóktól elfogadott a filozófiában, miszerint az igazság kimondása ennyit jelent: a létezőről állítjuk, hogy van, a nem létezőről, hogy nincs. Itt a törvényszéken nem azt vizsgáljuk, ki miért nem tesz eleget ennek az elemi szabálynak. Minket csak a faktum érdekel: aki a ténylegesről állítja: nem ez történt, a nem valóságosról kimondja, hogy így ment végbe, az hamistanúzásban vétkes. Ön védelmébe veszi a hamistanúzókat.

Az ügyvéd nem hagyta magát.

— Nem, bíró úr. Én is egyetértek az említett bölcseleti alapigazsággal: az igaz állítás a megfelelés viszonyában áll a valósággal. De más nem igazat mondani, s megint más hazudni. Bár mindkét esetben hiányzik ez a bizonyos megegyezés. Amikor egy tanúvallomás nem egyenértékű a valósággal, akkor ez még nem feltétlenül hamistanúzás. Én azt feszegetem, mik között kell fedést keresni. Az én tanúm nem az esemény és a vallomása között állította a pontos leképezést — ami egyébként mindig az igazság kimondásának a kritériuma —, hanem a között, amit mond és amit elgondol a történetekről. Én tehát csak amellet kardoskodok, hogy aki a tanúságtételkor nem a tényleges eseménysort írja le, az tévedhet, de nem biztos, hogy hazudik. Aki viszont fals tanúságot tesz, az nem őszinte, mivel tapasztalatból bizton ismeri, mi történt, s ennek ellenére mást mond. Megérdemli a felelősségre vonást, a törvény kiszabta büntetést. Védencemet azonban ne sorolják be ebbe a kategóriába. Ő őszinte, csak nincs birtokában az igazságnak, ezért csupán elgondolásai vannak róla. Milyen jó volna, ha az én tanúm is tudná pontosan, mi ment ténylegesen végbe. Mert akkor nemcsak vélekedne erről, hanem fel is tárná az igazságot.

A hallgatóság padsoraiban megszólalt valaki:

— Milyen jó a szándékosan hamisan tanúskodónak. Hiszen ő birtokában van az igazságnak, csak nem mondja ki. Jaj annak, aki csak a véleményét mondja el, az igazág biztos tudatának hiányában.

3. Mondják: a győztesnek mindig igaza van; csak hogy nem mindig az győz, akinek igaza van.

Az igaz és az igazság fogalma közötti különbségről folyt a beszélgetés. Egyikük kifejtette:

— Az „igaz” fogalma ismeretelméleti kategória. Akkor használjuk, amikor állításunk megfelel a valóságnak. Az „igazságosság” szerinti életvitel viszont már nem

gnoszeológiai, hanem etikai töltetű. Azt jelenti, hogy a cselekedeteink követik az igazságot, tehát becsületesek, ekképpen erkölcsileg feddhetetlenek vagyunk.

— Jó, jó — kötekedett a partnere —, de mi van akkor, amikor valakinek, ahogyan te mondd, igaza van ismeretelméletileg, egyszóval amit állít, az fedí a valóságot, vagyis egy esemény úgy megy végbe, hogyan ő kimondja, de erkölcsileg ez a „valóban így történik” megbélyegezhető. Mert egyesek becstelen eszközökkel jutottak el odáig, hogy a saját — mondjuk így: gnoszeológiai — igazukat másokra rákényszerítsék.

A cimboráját nem hozta zavarba a kérdés.

— Ilyesmi nem fordulhat elő — erősködött az ismeretelméleti és etikai megmérettetés közötti egymásfedést valló szónok.

S akkor közbeszólt valaki, aki eddig hallgatásával próbálta leplezni egyetértését vagy egyet nem értését.

— Már engedelmet kérek — szólt alázatosan a történelemtudomány doktora. — De nekem van erre ellenpéldám. Annak idején két ókori görög városállam között kitört a háborúskodás amiatt, hogy az egyik polisz vezére szemet vette a másik uralkodó lányára. S akár harcosainak véráldozatával is meg akarta szerezni magának a hajadont. Mélységesen becstelen — igazságtalan — indokok indították el ezt a hadviselést. De mit ad Isten — pardon, mit adnak az Olimpusz istenei —, az akasztófára való vezér győzedelmeskedik. Ezek után az történt, amit ő diktált. Parancsokat adott ki, ágyába kényszerítette ellenfele szűz leányzóját, leigázta a szomszéd város alattvalóit. Amit rendeletben megparancsolt, az úgy is történt. Tehát ismeretelméletileg — ahogyan itt ezt fogalmilag körülírták — igaza lett. Állításai és a valóság takarta egymást. De kérdem én: igazságosság volt-e ez?

S akkor bekopogott az irodaszolga:

— Elnézést, megérkezett a napilap, az *Igazság*.

Senki nem kérdezte meg, miért *Igazság* olvasható e médium címlapján. Nem volna-e jobb az *Igaz* titulus. Nem! Hiszen az újság szerkesztősége nem a *valót*, hanem az *igazságos valót* szeretné közreadni.

4. A legnagyobb hazugságok a temetésen hangzanak el.

(Közkézen forgó, bölcséleti mondanivalóval feltöltött adoma.)

Az alvilágot (nem a holtak tartózkodási helyét, hanem a földi bűnöző világot) súlyos veszteség érte. Elhunyt a nem a misztikus értelemben alvilág — hiszen ez a poklot jelenti, bár a megboldogult, a maga körében nagynevű akasztófavirág, minden biztonnyal ide került — nos, nem az ide távozottak szerinti tartózkodási hely legmarkánsabb alakja. Több időt töltött ő börtönökben, mint amennyit a vendéglőben. Ahol — legalábbis akkor, amikor éppen nem volt bilincs a kezén — idejének nagy részét elmulatta. Az ítélethozatalkor a bíró a bűnlajstromát addig sorolta, amíg a hallgatóság nagy része csendes álomba ringatta magát unalmában. Elszenderedés nélkül ugyan bizony ki várhatta ki ennek a végét? Volt ezen a

listán lopás, zsarolás, betörés, csalás, hatóság — s nem csak a hatóság — elleni erőszak, azaz liliomtiprás, emberölés meg miegymás. Hiszen büntetőtörvénykönyvnek igen sok paragrafusa van. Ő, a nagymenő várta az ítéletet, s ez akár akasztófa is lehetett. Mindegy, végül is — mondták ki az ehhez értők a nagy bölcsességét — mindenki, aki megszületik, halálra van ítélve. Csak az nem biztos, mikor kerül sor ennek végrehajtására. Lehet, hogy az aggmenházban, de ki tudja, akár ma a 04-es műúton. Vagy akár az akasztófán. Én viszont tudom — szellemeskedett morbid stílusában az elhunyt —, s ebben különbözök a bírótól, az ügyésztől, meg attól a csinos ügyvédnőtől, akit az én védelmemre hivatalból kijelöltek. Az életem vége egybeesik az ítélet-végrehajtás időpontjával.

Ez meg is történt. Ezután érkezett el a temetés nagy napja. Az alvilág felvonult, díszes öltözetben, jól megszervezve. Külön csoportban álltak az utcalányok, kezükben hímzett zsebkendőjükkel, amivel könnyüket törölgették. Tőlük távolabb a zseb-metszők. Ők is mintaképüknek tartották a nagy eltávozottat. Az egykori börtöntársai zászlóval jelentek meg. Ez volt rá írva: „A rácsok mögött is példaképünk voltál.” Ott álldogáltak kis csoportban a gyilkosok — ők kevesebben voltak, legtöbbjüknek még nem járt le a büntetése. Egyedül az egyik orgazda mentette ki magát, mondván: „nem érek rá”. Kérdezték is tőle: „miért, hiszen lehet fellebbezni”.

Megérkezett a pap, és a szertartásnak megfelelően elkezdte az elhantolási műveletet. Mármint a búcsúbeszédet a ravatal előtt.

— Íme — kezdte a sablon szerinti szövegelést — itt fekszik előttünk a világ egyik legtisztességesebb embere, a példamutató férj (a prostituáltak között moraj), a legbecsületesebb barát (a cimborának nevezett gyászoló, akinek a kötélre került haverja soha nem adta meg tartozását: „na-na”), itt fekszik előttünk az, akinek a zsebe mindig nyitva volt a rászorultak támogatására („onnan, a zsebemből lopta el a félhavi fizetésemet” — suttogta valaki a bal oldalon), amikor segíteni kellett valakin, mindig kitört belőle a jóindulat („nem kitört, hanem betört hozzám” — kommentálta egy ipse jobb oldalon), itt fekszik előttünk a szülőket, testvéreket hőn szerető férfi („kötőtűvel szíven szúrta az anyját” — idézte valaki a törvényszéki végzésből) — s így folytatódott volna ez, ha valaki közbe nem szól.

— Gyertek hapsik, kicserélték a hullát.

Ezek után fogalmazta meg valaki a nagy erkölcsi tanultságot: *Soha ne a temetésen elhangzott gyászbeszéddek után ítélj meg az elhunytat.*

5. Az igazság felderítésének egyik módja: a kérdés; de gyakran nehezebb kérdezni, mint felelni.

A tanár és a törvényszéki vizsgálóbíró beszélgetett. A körül folytattak eszmecserét, hogy tulajdonképpen mindketten egyazon filozófiai problémával viaskodnak: azzal, hogy felderítsék az igazságot. Márpedig az igazság nyilván bölcséleti fogalom. Megegyeztek abban, hogy a valóság hű kép kiderítéséhez az egyik fő eszköz a rákérdezés. Igen ám, de az egyik és másik munkakörben egészen mást

jelent, hogy mi az igazság. A professzor azt akarja kideríteni, mennyit tud a vizsgáztatott diák. Neki erről az igazságtartalomról kell bizonytságot nyernie, hogy ennek megfelelően osztályozzon. A vizsgálóbíró viszont a kérdéseivel azt szeretné megtudni, ki mennyire bűnös vagy ártatlan. E filozófiai kategóriának tehát ebben a két esetben egymástól merőben különböző arca van.

Előbb a tanár kezdett panaszkodni.

— A diákok szakadatlanul hajtogatják: könnyű a tanárnak, ő csak tudakol, de felelni nekünk kell. Pedig nincs igazuk. A vizsgáztatott tanulónak csupán azt kell elmondania, amiről én faggatom. Nincs szüksége különleges fantáziára, találékonyságra. De nekem ki kell eszelnem a kérdést, amire választ várok — siránkozott a pedagógus. — Ez nagyobb szellemi erőfeszítést követel, mint felmondani a bebiflázottakat.

— Még te panaszkodsz? — überolt a vizsgálóbíró. — Te olyasmit kérdezel, amire ismered a választ. De nekem azt kell tudakozódással kiokoskodnom, amit nem tudok. Más kérdezni, s más kérdezősködni. Meg aztán nálam közbejön valami, ami a vizsgáztatáskor aligha fordul elő. A válaszadó hazudhat. A diák bajosan teheti ezt. Legfeljebb azt lódítja, hogy „én készültem”. De te azonnal meggyőződsz a felől, hogy ez nem igaz. Nekem viszont ki kell kibogoznom, vajon a kapott feleletek igazak-e vagy hamisak.

A válasz nem maradt el.

— A vizsgáztatók mégis szembesülnek egy olyan éktelen kockázattal, amely nálatok aligha fordul elő — védelmezte a tanárok veszélyeztetettebb kérdezői körülményeit a beszélgető fél. — Ha te a gyanúsítottól valamilyen számaráság felől puhatolózol, senkinek nem tűnik fel. A feletteseid, akik a kihallgatási jegyzőkönyvet elolvassák, esetleg arra gondolnak, hogy ezzel a blódséggel be akartad ugratni az illetőt. De a mi körünkben — képletesen szólva — a tanárt is meg lehet buktatni, ha ostobaságot kérdez a vizsgán. Hadd hivatkozzak konkrét tényekre. A harmincas években ebben a megnagyobbodott országban a kisebbségek számára elérhetetlenné akarták tenni az érettségi képesítést. Emiatt az ún. baccalausi vizsgán a többségi érettségiztető tanárok a képtelenebbnél képtelenebb kérdésekkel gyötörték a szerencsétlen kisebbségieket. Ez a téma még a parlamentbe is bekerült, ahol a nemzetkisebbségi képviselők elrettentő példaként idézték is az ilyen tanári faggatózásokat. Mint például: hány kő van Romániában? Erre a szerencsétlen vizsgázónak azt kellett volna felelnie: három. Piatra-Neamți, Piatra-Olt és Piatra-Craiuui. Tudva, hogy a „kő” románul „piatra”, s három ilyen elnevezésű település van az országban. Meg aztán amikor nekiszégezték a szerencsétlen kisebbséginek az irodalmi kérdést: ki a négy román evangélista? Törhettem ám a fejét a nebuló. Hiszen ő csak az igazi evangélistákat ismerte. Olyan ez, mintha az ichtiológus oktató ezt kérdezné a kollokválótól: „Megfürödnek-e a halak, ha piszkosak lesznek?”

Világos tehát, hogy a pedagógus, igenis, megbukhat a maga balga kérdésfeltevésével. Ti pedig, oknyomozók, aligha.

6. Két féligazság nem egyenlő két valótlansággal.

A felett folyt az eszmecsere, hogy a féligazság hazugság-e. Egyikük így érvelt: — Rendíthetetlenül kitartok amellett, hogy az igazság egy és oszthatatlan. Eképpen aki annak csak az egyik felét ragadja meg, mindenképpen hamisít. Mint ahogyan nem az igazságot csípi fülön az sem, aki ugyanennek a teljes igazságnak a másik oldalát mondja ki. S még ha összepasszítjuk ezeket, akkor sem kerekedik ki ebből a valóságnak megfelelő állítás. A képlet egyszerű: fél-igaz (vagyis fél-hamis) plusz fél-igaz (vagyis fél-hamis) egyenlő — csalárdság.

Valaki nem értett egyet ezzel megközelítéssel.

— Szerintem, ha a két féligazságot összeillesztjük — akárcsak a magdeburgi gömb két féltékéje, amelyből kiszivattyúzták a levegőt, majd ökörvontatókkal sem tudtak szétválasztani — nem dupla valótlanságot kapunk, hanem közeledünk a globális igazság felé.

A féligazságok megbélyegzője példával próbálta meggyőzni ellenlábását.

— Vegyünk egy pepita szövetet. Ha valaki a mellett kardoskodik, hogy ez fehér, akkor féligazságot mondott ki. Ha másvalaki kontrázik, s a mellett érvel, hogy ez fekete, ugyancsak féligazságot állított. Ebből a két féligazságból ugyan bizony miként tevődik össze a pepita?

— Rossz a levezetés — verte vissza az érvelést a társa. — Aki a pepitáról úgy vélekedett, hogy az fehér, nem a féligazságot, hanem a valótlanságot állította. Nem kevésbé az is, aki szerint fekete. Hiszen e kétszínű szövet sem nem fehér, sem nem fekete. Ahhoz, hogy a két állítás külön-külön féligazság legyen, szükség van egy bűvös szóra: az „IS”-re. Ha az egyik így fogalmaz: „Ez a szövet fehér is”, akkor valóban a félbevágott igazságot közölte. S ha ezt társítjuk a másik „is”-es kijelentéssel — „Ez a szövet fekete is” —, s ha a kettőt összefűzzük, akkor a két féligazságból valóban megkapjuk a teljes igazságot: „Ez a szövet fehér is, meg fekete is.”

Vitapartnerre egyetértő arckifejezéssel és ugyanakkor kételkedő mosollyal fogadta ezt a végszót. Az „is” „is” tehát rá is vonatkozott. Ki tudja, vajon a két részelem ilyen összefűzéséből véleményének teljes igazsága fejeződött-e ki?

7. A tudás egymagában kevés; az ismereteket, a féligazságokat bután is össze lehet kapcsolni.

Vita kerekedett a körül, vajon ha ismeretet szerzünk valamiről, s ekképpen igaz ítéletet alkotunk róla, s ha ezt összekapcsoljuk valami más dologra vonatkozó, ugyancsak helytálló állítással, ezzel új igazság birtokába jutunk-e. Volt, aki erre a kérdésre igennel felelt.

— Ha két különböző történésről külön-külön biztos képet alkottunk, akkor ezek összefűzése mindenképpen gyarapítja tudásunkat — érvelt. — Ilyenkor

nem két féligazságból összerakott egyetlen teljesebb igazsághoz jutunk, hanem három valósághű állítást birtokolunk: ismerjük külön-külön azt a bizonyos két valamit, de gyarapítottuk tudásunkat a kettőjük közötti viszony megértésével is. A műveltségünk gazdagodása nem azonos azzal, hogy mind több és több különálló tényismeret halmozódik fel bennünk. Ez lehet száraz lexikális, de nem tudományos szakértelem. A kultúránk attól gazdagodik, ha a fejünkben felgyülemlett lexikonszerű adatokat összefüggésfonálra fűzzük fel, s a kontextusokból kiolvashatunk valami új információt. Például a történész nagyon pontosan ismerheti a román diktátor híres-hírhedt beszédének szövegét közvetlenül azelőtt, hogy a helikoptere a fellegekbe — nem a mennyekbe, hiszen oda még a kivégző osztag puskadörrenései után sem juthatott — szóval, a fellegekbe szállt, s ugyanakkor pontos információkat szerezhettek a temesvári lelkész merész kiállításáról. De ha ezt a két tényismeretet nem kapcsolja össze, nem jut el az emlékezetes romániai karácsonyi események megértéséhez.

Nem késett az ellenérv.

— Amit Ön itt kifejtett, az mind igaz — de egy toldalékkal: nem általánosítható. Ugyanis különbséget kell tenni egyfelől a valamikről szerzett ismeretanyag hiteles birtoklása, másfelől a tudásunkat igazoló állítások egybevonásának igazsága között. Ez két egymástól eltérő sík. Más külön-külön a viszonytagoknak, s ismét más magának a relációnak az igazságtartalma. Való igaz, hogy teljesebb ismeretet csak a tényismeretek egybevetésével szerezhethetünk. Az említett rendszer-váltó tendencia kezdetét tényleg csak a folyamatok összekapcsolását értelmezve lehet hitelesen megragadni. Más szóval: nincs külön bukaresti eseménysor és temesvári történés. Csakis ezeknek önmagukban is, de kapcsolataikban is tárgyyszerű leképezésével jutunk el ahhoz a harmadiknak nevezett igazsághoz, amelyet a konnexiók igazságának nevezhetünk.

S most jött az ellenvetés.

— Csakhogy a valósághű tudást lehet oly módon is összefűzni, hogy ebből zagyaság jöjjön ki. Ha valaki mondjuk azt kérdezi — ez példa az inkriminált sületlen összefércelésre —, hogy a néma levante megszólal-e, ha felveszi a beszélő köntöst, az bizonyosságot tesz a kérdező irodalmi ismereteiről, lexikális tudásáról. Jelesül arról, hogy olvasta Mikszáth Kálmán *Beszélő köntös*-ét és Heltai Jenő *Néma leventéjét*. De a kapcsolatteremtése ugyanakkor bárgyúságáról árulkodik.

Beke Sándor

Isten

Szitkozódtam, káromkodtam,
hibás volt minden,
az asztal, a szék, a kályha,
a számítógép, a faliszőnyeg,
az ablak, a kép,
a lyuk a falon,
az ajtófélfában a repedés,
s kint a megfagyott járda;
rajtam kívül minden
és mindenki hibás volt.

Éreztem,
egyszer valaki belépett
a szobámba, leült mellém,
s a láthatatlan arca
rámszegezte
nyugodt tekintetét.
Nem akart szólni,
megdorgálni sem akart engem.
Némán,
sokáig nézett türelmesen...

És egyszercsak megéreztem,
hogy a sok kicsinyesség,
fölösleges dac és méreg,
a hétköznapi gyarlóságok
ingoványában
nem hagy elveszni.

Magához ölel,
s fölemel az Isten.
